

Б.І. Бараненко*
О.В. Бочковий**

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ З ВІДПОВІДНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ОРД

Сьогодні проблема, яка розглядається є не тільки актуальною, але й набула гостроти через розрив органічного зв'язку, який стався за останні роки, між суб'єктами ОРД, які тепер знаходяться у різних відомчих системах, а саме – оперативними підрозділами ОВС і Пенітенціарної служби України.

Справа полягає у тому, що після виходу із системи МВС України всіх установ виконання покарань¹ виявилися дуже вагомими та значущими недоліки щодо підтримання дійового зв'язку між зазначеними суб'єктами. У системі ДПтСУ були створені власні, відокремлені від МВС, оперативні підрозділи, наділені правом на проведення ОРД (ст. 5. Закону України "Про ОРД"), розроблені свої організаційно-методичні основи негласної роботи й т.п. При цьому, якщо для оперативних підрозділів ОВС першочерговими завданнями й цілями визнано застосування заходів ОРД щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення й розкриття злочинів, викриття причин і умов, які сприяють їх вчиненню та здійснення профілактики злочинів (ст. 7 Закону "Про ОРД"), то в установах виконання покарань головним завданням ОРД визнається забезпечення режиму утримання

* Завідувач НДЛ з правових та організаційно-тактичних проблем ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кандидат юридичних наук, професор.

** Старший науковий співробітник НДЛ з правових та організаційно-тактичних проблем ОРД Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, майор міліції.

¹ Див.: Указ Президента України "Про утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань" від 22 квітня 1998 року № 344; Указ Президента України "Про Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань" від 31 липня 1998 року №827; Указ Президента України "Про виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань з підпорядкування Міністерства внутрішніх справ" від 12 березня 1999 року № 248.

ув'язнених. Робота ж з розкриття злочинів, зокрема злочинів минулих років, відійшла на другий план.

Гострота проблеми, про яку йдеться, зумовлена також і пробілами нормативно-правового її регулювання. У 2002 році була прийнята Інструкція, що регламентує відносини між ОВС і установами виконання покарань. Проте в даному документі не були врегульовані головні питання, що стосуються саме оперативно-розшукової співпраці. Тож склалася ситуація, коли фактично виявилася відсутність реальних організаційно-управлінських, методичних і тактичних механізмів здійснення оперативними підрозділами, зокрема карним розшуком ОВС оперативно-розшукових заходів в умовах слідчих ізоляторів і місць позбавлення волі системи ДПтСУ.

За таких умов оперативні розробки злочинного елемента, зокрема групового характеру, реалізуються, як правило, на основі обмеженого об'єму наявних фактичних даних про злочинну діяльність розроблюваних фігурантів. Особливо це стосується лідерів і організаторів злочинних груп.

Як результат, докази у кримінальних справах утрачаються, самі справи часто "розвалюються", злочинці виходять на свободу, групи міцніють. Нерідко виявляється цілковита неспроможність підрозділів карного розшуку продовжувати розробку учасників злочинних груп без взаємодії з оперативними частинами СІЗО чи ВТК.

У кінцевому рахунку і слідство, і судове провадження завершуються притягненням до кримінальної відповідальності і засудженням лише деякої частини не ключових злочинців.

Те саме слід сказати і про ухилення від відбування покарання осіб, які скоїли злочин шляхом протидії різними засобами та заходами досудовому слідству та суду.

Не можна не відмітити "кримінальний тягар" минулого, який виноситься злочинцями з місць позбавлення волі, включаючи величезний пласт латентних злочинів, відомості про які пересуваються із "зони волі" (відкритого соціального середовища) у "закриті зони".

Очевидно, що незмінне завдання кримінального судочинства щодо повного розслідування злочинів не виконується.

Подібні складнощі існували практично завжди, а шляхи їх подолання традиційно знаходились у продовженні оперативно-розшукових заходів у слідчих ізоляторах і УВП при активній взаємній реалізації оперативно-розшукових сил та засобів відповідними оперативними підрозділами.

У цьому відношенні накопичений у минулому досвід не залишає сумнівів у правильності, обґрунтованості та безальтернативності вказаних шляхів.

Сьогодні ми перебуваємо у зовсім новій правовій ситуації і абсолютно у неврегульованих в нормативному, функціональному і організаційному відношенні умовах в плані виконання завдань ОРД у взаємодії оперативних підрозділів ОВС з відповідними установами Пенітенціарної служби України.

То ж усе це потребує розроблення порядку з організації та проведення працівниками карного розшуку оперативно-розшукових заходів в умовах слідчих ізоляторів ДПтСУ, досягнення при цьому спадкоємності в оперативній роботі, а також сумісного здійснення оперативно-розшукової діяльності, що набуває особливої актуальності в контексті забезпечення оперативно-розшукового супроводження не тільки досудового слідства, але й в цілому кримінального судочинства.

Як показало проведене нами дослідження, досягнення зазначеної мети потребує вирішення наступних завдань:

- активізація здійснення оперативних заходів у місцях позбавлення волі;
- забезпечення одержання якісної оперативної інформації, належної її перевірки та використання здебільшого шляхом обміну інформацією та проведення спільних оперативних заходів з оперативними підрозділами установ виконання покарань;
- забезпечення обміну негласною інформацією між оперативними підрозділами ОВС і системи ДПтСУ;
- забезпечення маневреного переміщення фігурантів за оперативною необхідністю по установах виконання покарань.

Слід зазначити, що форми взаємодії, про яку йдеться, у принципі випливають із вимог чинних нормативно-правових актів. Їх аналіз дозволяє звести ці форми до наступного переліку:

1. Спільне вивчення й аналіз оперативно-розшукової ситуації, що склалася навколо певних об'єктів оперативно-розшукової діяльності як у кримінальному середовищі на волі, так і в окремих СІЗО – УВП.

2. Спільне планування організації взаємодії.

3. Інформаційна взаємодія:

а) розробка заходів щодо інформаційного забезпечення процесу взаємодії в цілому і відносно конкретних оперативно-розшукових заходів;

б) визначення організаційно-тактичних способів обміну оперативно-розшуковою та іншою інформацією, що становить взаємний інтерес.

Дана форма взаємодії набуває найбільшого значення. Практичний досвід та думки науковців дозволяють зробити висновок, що взаємна інформація повинна мати постійний, регулярний характер. Дослідження показує, що підрозділи карного розшуку ще рідко обмінюються з установами ДПтСУ інформацією про оперативну обстановку на території обслуговування.

Проте оперативні частини ДПтСУ частіше сповіщаються про невідомі злочини, дані щодо підозрюваних із числа заарештованих чи засуджених, відомості про предмети (речі) злочинних посягань тощо. Оперативні частини, у свою чергу, інформують підрозділи карного розшуку стосовно поведінки, намірів, кримінальних контактів, зв'язків об'єктів оперативного інтересу тощо.

4. Сумісне здійснення оперативно-розшукових заходів щодо заарештованих і засуджених, підозрюваних у скоєнні злочинів.

Окрім завдань щодо отримання та закріплення доказів про причетність заарештованих і засуджених до злочинної діяльності груп, щодо яких ведеться слідство, до мети спільних заходів має відноситися також розкриття „старих” злочинів, які тривалий час залишалися нерозкритими.

5. Надання допомоги наявними силами і засобами.

6. Проведення спільних оперативно-розшукових заходів щодо заарештованих і засуджених і перевірки отриманих відомостей про їх співників і вчинені злочини.

У контексті вищевикладеного можна визнати привабливим виявлений під час дослідження певний позитивний досвід щодо організації здійснення оперативно-розшукової діяльності спільними зусиллями підрозділів УКР УМВС України в Луганській області і оперативних частин СІЗО й УВП ДПтСУ у Луганській області.

Зокрема, уявляється цінним досвід щодо: створення й функціонування організаційної системи постійного обміну оперативною інформацією між УКР УМВС і оперативними підрозділами ДПтСУ; ведення літерних справ на лідерів злочинних груп і кримінальних авторитетів з метою відстеження їх місцезнаходження, способу життя, поведінки, злочинних намірів й ін. У цілому цей досвід сприяє:

- забезпеченню досудового слідства за кримінальними справами щодо злочинних груп доказами та іншою інформацією, що має значення для кримінального судочинства;

- здійснюванню постійного оперативного контролю за кримінальним середовищем за рахунок інформації, яка надходить від оперативних частин установ ДПтСУ;
- здійснюванню розшуку злочинців, які переховуються, викраденого ними майна, цінностей, знарядь злочину тощо;
- попередженню протидії злочинців свідкам, потерпілим, учасникам кримінального судочинства з метою створення перепон у судовому слідстві й суді.

Проте, відмічаючи зазначений вище позитивний досвід, у організаційному відношенні мають бути окреслені додаткові напрямки й форми взаємодії підрозділів карного розшуку з оперативними частинами ДПтСУ, визначені предметні завдання, які дійсно потребують спільного вирішення, а також використання сил і засобів, що перебувають у розпорядженні взаємодіючих сторін.

Дослідження вказаної проблеми показало, що взаємодія підрозділів карного розшуку з оперативними частинами ДПтСУ чим далі тим більше погіршується, сучасна реорганізація ДПтСУ та реформування МВС України складають вдале підґрунтя для впровадження новітніх форм та методів співпраці, а також значного удосконалення вказано-го напрямку діяльності.

Так, керівництво управління Державної пенітенціарної служби України у Луганській області вважає взаємодію оперативних апаратів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Луганської області з підрозділами карного розшуку ГУМВС України у Луганській області, одним із важливіших напрямків службової діяльності у боротьбі зі злочинністю, як на волі та і в установах ДПС.

Основними формами взаємодії зазначених суб'єктів ОРД є обмін оперативною інформацією, що становить взаємний інтерес, проведення спільних оперативних нарад з визначення пріоритетних напрямків у боротьбі зі злочинністю та здійснення спільних оперативно-розшукових заходів. Так, протягом поточного року оперативними апаратами слідчих ізоляторів Луганської області надано допомогу територіальним підрозділам карного розшуку у розкритті 655 злочинів.

Разом з тим, враховуючи постійні зміни криміногенної обстановки у сучасному суспільстві, стан даного напрямку службової діяльності потребує постійного удосконалення.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує порядок організації взаємодії карного розшуку і оперативних апаратів слідчих

ізоляторів є спільний наказ МВС України та ДДУПВП, що затверджує інструкцію з організації взаємодії органів внутрішніх справ України та органів і установ кримінально-виконавчої системи України при здійсненні оперативно-розшукової діяльності. Даний наказ в основному регламентує порядок роботи за зверненнями та порядок виконання негласної інформації в умовах ізоляторів тимчасового тримання МВС. Як показує практика, останнім часом співробітники карного розшуку не у повній мірі дотримуються вимог даного наказу.

Певним недоліком, що заважає якісно організовувати оперативно-розшукову діяльність в умовах слідчих ізоляторів є відсутність відомчих інструкцій із зазначеної лінії роботи. Єдиним основним нормативно-правовим актом, що регламентує порядок організації оперативної роботи у слідчих ізоляторах є Настапова про організацію та проведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, проте даний документ є недосконалим та лише поверхово описує порядок проведення оперативно-розшукової діяльності в умовах слідчих ізоляторів.

Основним недоліком, що впливає на якість здійснення даного напрямку діяльності є неспроможність оперативних апаратів слідчих ізоляторів формувати надійну негласну мережу. Законодавча невизначеність та недосконалість відомчої нормативної бази практично унеможливають якісну та результативну негласну роботу як оперативних підрозділів ОВС так і установ виконання покарань щодо осіб, які знаходяться в СІЗО чи УВП.

Також, слід зазначити, що негативно впливає на якість негласної роботи в умовах слідчих ізоляторів відсутність коштів для фінансового забезпечення вказаного напряму роботи. Криміногенний склад осіб, що утримуються у слідчих ізоляторах щороку ускладнюється, основну частину ув'язнених складають особи заарештовані за злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків та особи, які раніше вже відбували покарання або притягувались до кримінальної відповідальності. Поведінка вказаної категорії ув'язнених не завжди є керованою і вони не охоче співпрацюють з адміністраціями СІЗО безкоштовно. Як наслідок підібрати негласного працівника, які більш орієнтовані на злочинному середовищі, важко. У даній ситуації доцільне використання негласних джерел карного розшуку.

Для удосконалення порядку організації і проведення оперативно-розшукових заходів спільними зусиллями карного розшуку і оперативних частин ДПтСУ в умовах слідчих ізоляторів, пропонуємо:

- сформувати відповідну нормативно-правову пропозицію, яка б вимагала створення нормативно-правового акту з чітким регламентуванням порядку оперативно-розшукової діяльності в слідчих ізоляторах у ході проведення спільних заходів;
- на рівні керівництва ДПтСУ та МВС України врегулювати питання щодо негласної роботи в умовах слідчих ізоляторів та УВП;
- обов'язати ініціаторів оперативно-розшукових заходів особисто відвідувати слідчі ізолятори для врегулювання будь-яких питань, що виникають при їх проведенні;
- вирішити питання щодо відновлення фінансування в межах кошторису видатків і в МВС України для здійснення оперативно-розшукової діяльності в умовах СІЗО та УВП у разі позитивних результатів при виконанні завдань за зверненнями підрозділів карного розшуку.

Крім того, важливо забезпечити функціонування правоохоронної системи в Україні відповідно до визнаних європейських норм, на що не одноразово зверталась увага на державному рівні. Проте необхідно відзначити, що беззастережне їх копіювання не призведе до позитивних результатів у справі забезпечення прав та свобод людини, у тому числі й у контексті розглядуваної проблеми.

Адже застосування будь якої норми передбачає врахування специфіки окремих інститутів та суспільства в цілому. Наявна система пенітенціарної служби в Україні, система її установ та підстав тримання у них, суттєво відрізняється від аналогічної системи у країнах Західної та Центральної Європи. Таким чином, «європеїзація» цієї структури має відбуватися не за рахунок вибіркового копіювання окремих норм, а шляхом осмислення та впровадження відповідно до внутрішньодержавних умов провідних принципів її розбудови.